

ooit een simpele zaak ware! 'Dat, mijnheer de voorzitter,' betoogde hij in zijn peroratie,

'raakt de collectiviteit in zijn diepste roerselen; dat roept alom in de ganse wereld krachten op van weezin, van verzet, van bittere haat en rechtmatige drang naar vergelding. Het zij verre van mij, hier zedepreken te willen houden. Maar wèl zou ik hier willen doen uitkomen, dat de internationale moraal zich evenmin op den duur tot zwijgen laat brengen als het menselijk geweten dat haar bron is; zij is een realiteit, een politieke realiteit, en dus een zakelijke factor, waarover men kan spreken zonder in moraliseren te vervallen. . . . Voor eerbied voor elkanders erf, óók in de samenleving der staten, zal Nederland altijd bereid zijn op te komen op alle wijzen die met onze positie stroken. Zelf handelt Nederland naar de regel dat het richtig wil leven, anderen niet wil deren en ieder het zijne wil geven'¹ -

een daverend applaus weerklonk na het slot, niemand vroeg meer het woord. Men had het gevoel dat hier, bij monde van deze nuchtere en precieze Fries, Nederland-zelf gesproken had, klaar en overtuigend, bezadigd en ferm.

Het zou niet baten.

*

En daarmee zijn wij weer bij de kern van de zaak beland.

Eerder schreven wij dat het *werkelijke* probleem van het neutraliteitsbeleid gevormd werd door de subtiele en gecompliceerde vraag hoe ver men, vooruitlopend op Duitse aggressie, in zijn contacten met België, Frankrijk en Engeland kon gaan. Evident ongewenst was het om, star vasthoudend aan een strikt-formele interpretatie van het neutraliteitsbeginsel, dadeloos af te wachten tot Hitler sterk genoeg was om Nederland met één klap te bezetten in omstandigheden waarbij met de Geallieerden terzake van hun hulpverlening geen enkele afspraak gemaakt was; even evident ongewenst was het om afspraken te maken die aan Duitsland bekend konden worden. Wel mocht men aannemen dat het Hitler, als hij zijn zinnen op een invasie van Nederland gezet had, niet aan argumenten zou ontbreken: daarom was het nog niet verstandig, ze hem op een presenteerblaadje aan te bieden.

Regeren is vooruitzien. Wie het in de maanden van september '39 tot mei '40 opbracht, nuchter in de nabije toekomst te kijken, kon moeilijk tot een andere conclusie komen dan dat de waarschijnlijkheid er voor pleitte dat

¹ Staten-Generaal, Eerste Kamer: *Handelingen 1939-1940*, p. 170-74.